

Univerzita Palackého
v Olomouci

Pedagogická fakulta
Ústav pedagogiky a sociálních studií

ERIKA MORÁVKOVÁ

III. ročník – kombinované studium

Obor: Pedagogika – Sociální práce

VÝCHOVNÉ PROBLÉMY PO ROZVODU RODIČŮ

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Štefan Chudý, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem Bakalářskou práci vypracovala samostatně a veškerá literatura a další zdroje, ze kterých jsem čerpala, jsou v mé práci řádně citovány a uvedeny v seznamu literatury a zdrojů.

V Olomouci dne:

Erika Morawková

Poděkování

Nejprve bych ráda poděkovala panu docentu Stefanu Chudému za vedení práce a poskytnutí rad. Dále bych ráda poděkovala paním učitelkám z mateřských škol, za jejich ochotu spolupracovat na výzkumné části práce.

ANOTACE

<u>Jméno a příjmení:</u>	Erika Morawková
<u>Katedra:</u>	Ústav pedagogiky a sociálních studií
<u>Vedoucí práce:</u>	Doc. Mgr. Štefan Chudý, Ph.D.
<u>Rok obhajoby:</u>	2018

<u>Název práce:</u>	Výchovné problémy po rozvodu rodičů
<u>Název v angličtině:</u>	Behavioral problems of children after the parents' divorce
<u>Anotace práce:</u>	<p>Hlavním cílem mé bakalářské práce je popsat, jakými způsoby reagují děti předškolního věku na rozvod rodičů a v jaké výchovné problémy může rozvod rodičů vyústit.</p> <p>Ve výzkumné části je popsáno 5 případů dětí, jejichž reakce na rozvod vyústily ve výchovné problémy.</p>
<u>Klíčová slova:</u>	rozvod, výchovné problémy, předškolní věk, rodina, dítě, péče o dítě
<u>Anotace v angličtině:</u>	<p>The main aim of my bachelor thesis is to describe the ways in which children of pre-school age respond to the divorce of parents and in what behavioral problems the parents' divorce can result.</p> <p>The research section describes 5 cases of children whose responses to divorce resulted in behavioral problems.</p>
<u>Klíčová slova v angličtině:</u>	divorce, behavioral problems, pre-school age, family, child care
<u>Přílohy vázané v práci:</u>	
<u>Rozsah práce:</u>	47 stran
<u>Jazyk práce:</u>	Český jazyk

Obsah

<i>Úvod</i>	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Rodina	9
1. 1. Definice rodiny	9
1.2. Funkce rodiny	10
1. 3. Znaky současné české rodiny.....	11
2. Rozvod	13
2. 1. Definice rozvodu.....	13
2. 2. Příčiny rozvodu	13
2. 3. Psychorozvod.....	15
2. 3. 1. Fáze psychorozvodu	15
3. Nejčastější chyby rodičů při rozvodu	17
4. Reakce dětí na rozvod	18
4. 1. Reakce dětí podle věku	20
4. 2. Reakce dětí podle pohlaví.....	22
5. Péče o dítě po rozvodu	23
5. 1. Svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů.....	23
5. 2. Střídavá péče	24
5. 3. Společná péče.....	25
5. 4. Vyživovací povinnost	26
6. Dítě předškolního věku	27
PRAKTICKÁ ČÁST	29
7. Výzkumný problém	30
8. Výzkumný cíl	30
9. Cílová skupina	30
10. Kvalitativní výzkum	31
10. 1. Základní charakteristiky kvalitativního výzkumu.....	31
10. 2. Základní metody sběru dat	32
11. Metoda šetření	32
12. Výsledky kvalitativního výzkumu	33
12. 1. Případová studie č. 1	33
12. 2. Případová studie č. 2	35

12. 3. Případová studie č. 3	36
12. 4. Případová studie č. 4	38
12. 5. Případová studie č. 5	39
13. Shrnutí	41
Závěr	44
Seznam literatury:	45
Online zdroje:	47

Úvod

V současnosti se v naší společnosti setkáváme s rozvodem stále častěji. Každý z nás zná minimálně jednoho člověka, který si prošel rozvodem, minimálně jedno dítě, které vyrůstá v neúplné rodině. Rozvod sebou přináší pro všechny zúčastněné náročné období, které sebou přináší velké změny v jejich dosavadním životě, nastávají nelehké situace, se kterými je nutné se vyrovnat. Bylo napsáno a vydáno velké množství publikací na téma „jak se vyrovnat s rozvodem“, kde dospělí jedinci mohou čerpat informace, návody a postupy, jak se co nejlépe a nejrychleji s rozvodem smířit a vyrovnat se s ním. Ale co děti? Kolik publikací bylo vydáno přímo pro ně? A co děti, které ještě nejsou školou povinné a neumějí číst? Právě děti, které jsou nejvíce zranitelné a rozvodem rodičů trpí nejvíce, jelikož se jim rozpadá jejich životní jistota, rozpadá se jim jejich rodina, jejich ostrov lásky a bezpečí, mají nejméně možností, jak se s touto situací vyrovnat.

Téma bakalářské práce jsem si vybrala na základě mé zkušenosti s výchovnými problémy u dětí po rozvodu rodičů. Blízký kamarád mého syna si touto nelehkou životní zkouškou prošel a nejednou se mnou o svých pocitech a starostech mluvil. Právě tato zkušenost mě přiměla se zamyslet, v jaké situaci se děti ne svým zaviněním ocitly a jak mohou reagovat, zvláště pokud rozvod jejich rodičů je velmi konfliktní.

Teoretická část je zaměřena na témata rodina, její charakteristika a funkce, dále rozvod a psychorozvod, chyby rodičů při rozvodu a reakce dětí na rozvod.

Praktická část je zaměřena na konkrétní případy dětí, které rozvod rodičů nesly velmi těžce, špatně a dlouho se s ním vyrovnávaly a jejich reakce vyústily ve výchovné problémy. Případy dětí mi vyprávěly paní učitelky z mateřských škol. S každou pedagožkou jsem mluvila samostatně a jsem jim nesmírně vděčná, že se se mnou podělily o své zkušenosti, a že díky jejich pomoci jsem mohla napsat svou práci.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina

Rodina naplňuje základní sociální potřebu člověka, potřebu někam patřit, být součástí sociální skupiny. Rodina v průběhu trvání lidstva prošla mnohými změnami, avšak její funkce a poslání zůstávají ve své podstatě stále stejné a těmi jsou reprodukce a následné vychování potomků. Pro dítě rodina znamená první a nejdůležitější sociální skupinu, se kterou se ve svém životě setkává. Poskytuje mu pocit bezpečí, jistoty, stability, lásky, podpory a porozumění. Díky rodině se dítě seznamuje s okolním světem a učí se kultuře, mravním hodnotám, normám a zvykům dané společnosti. Dítě také vnímá vztahové interakce mezi členy rodiny a mezi členy rodiny a ostatními jedinci, které pokládají základ budoucích vztahů v dospělosti. Zjednodušeněji řečeno je rodina modelem mezilidských vztahů, s nímž bude dítě srovnávat své budoucí vztahy.

1. 1. Definice rodiny

Vědní obory zabývající se rodinou charakterizují a definují rodiny každý z jiného, pro ně stěžejního úhlu. Z tohoto důvodu nelze nalézt jednotnou definici.

Výkladový slovník pedagogiky definuje rodinu jako „*Společně žijící malá skupina lidí, spojená manželstvím (partnerstvím), pokrevními svazky a úzkými citovými vazbami.*“ (Kolář, 2012, s. 118)

Definice z hlediska vývojové psychologie: „*Rodina je nejvýznamnější sociální skupinou, která zásadním způsobem ovlivňuje psychický vývoj dítěte. Všichni členové rodiny jsou ve vzájemné interakci, vzájemně se ovlivňují a přizpůsobují, často neuvědoměle.*“ (Vágnerová, 2012, s. 17)

V Psychologickém slovníku je rodina definována jako „*Společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí.*“ (Hartl, Hartlová, 2015, s. 512)

Ať už na rodinu nahlížíme z jakéhokoliv hlediska, faktem zůstává, že rodina je nenahraditelnou sociální skupinou, která má nezastupitelný význam pro všechny její členy.

1.2. Funkce rodiny

Rodina je základní buňkou naší společnosti a jako taková má své důležité funkce. Rodina má velký vliv na vývoj osobnosti jedince. V mnoha jejích funkcích je nezastupitelná jakoukoli institucí a to zejména v oblasti citové, kdy poskytuje pocit sounáležitosti, lásky a bezpečí. To jaký jedinec je rodinou vychován se projevuje na vzhledu celé společnosti a její budoucnosti.

B. Kraus mezi základní funkce rodiny řadí:

- **Funkce biologicko – reprodukční**

Tato funkce má význam pro společnost, která pro svůj perspektivní rozvoj potřebuje stabilní reprodukční základnu a neméně významná je i pro jedince, jenž uspokojuje své potřeby biologické a sexuální a potřebu pokračování rodu.

- **Funkce sociálně – ekonomická**

Má vliv na ekonomický systém celé společnosti. Členové rodiny jsou v rámci svého ovolání zapojeni do výrobní i nevýrobní sféry a zároveň se sami stávají spotřebiteli.

- **Funkce ochranná (zaopatřovatelská, pečovatelská)**

Jedná se o zajišťování životních potřeb nejen u dětí, ale u všech členů rodiny.

- **Funkce socializačně – výchovná**

Rodina je první sociální skupinou, která dítě připravuje na vstup do praktického života, učí ho běžným návykům a chování ve společnosti.

- **Funkce emocionální**

Rodina vytváří prostředí, ve kterém panuje láska, bezpečí, jistota, které je nezbytné pro zdravý psychický vývoj dítěte. (Kraus, 2014, s.81-83)

Dále Kraus dodává, že rodina by měla pamatovat i na rekreaci, relaxaci a zábavu, přičemž tyto aktivity jsou důležité zejména pro děti, jelikož pokládají základy schopnosti ke kvalitnímu trávení volného času. (Kraus, 2014, s. 83)

1. 3. Znaký současné české rodiny

Přes veškeré změny, problémy a peripetie, jimiž si rodina v průběhu historie prošla, zůstává i v dnešních dnech nejvýznamnější a nenahraditelnou institucí pro člověka, zejména pro děti.

Mezi charakteristické znaky současné české rodiny B. Kraus řadí:

- **Demokratizace uvnitř rodiny**

V současnosti je patrný odklon od patriarchálního typu rodiny, ženy získávají větší vliv na rodinný život. Vztah mezi mužem a ženou se stává partnerský. Na organizaci rodinného života se nezřídka podílejí i děti.

- **Izolovanost rodiny**

Důsledkem odděleného života jednotlivých generací, poklesem sousedských vztahů (anonymita života ve městech) a vlivem působení nesčetných podnětů z přetechizovaného života nastává jistý únik do „klidu rodiny“.

- **Zmenšování rodiny**

V posledních letech vzrůstá počet jednočlenných domácností a také žen žijících sami s dětmi.

- **Dezintegrace**

Přibývá rodin, kde spolu členové přestávají trávit společné volné chvíle, přestávají spolu komunikovat a žijí tzv. svůj vlastní život. Vzájemné sdělování starostí, ale i radostí, vzájemná pomoc a spolupráce se vytrácejí, komunikace probíhá stále více formou korespondence a členové rodiny se pouze potkávají.

- **Zatížení rodičů pracovními aktivitami**

Důsledkem je vyčerpání, málo času na volný čas, který je stráven s dětmi, což mnoho rodičů kompenzuje zvyšováním poskytování materiálních a finančních prostředků dítěti, následkem čehož se mění hodnotový žebříček a charakterové vlastnosti dětí.

- **Dvoukariérový model rodiny**

Roste vzdělanost a kvalifikovanost u žen, které si budují kariéru, což vede často k rozpadu rodiny.

- **Velká četnost rozvodů**

V České Republice se zhruba každé druhé manželství rozpadá, v čemž nejsou zahrnuty rozchody nesezdaných párů, kdy přes třicet tisíc dětí ročně ztrácí bezprostřední kontakt s jedním z rodičů. Přesto, že v současnosti je to běžný jev, neznamená to, že pro dítě není rozpad rodiny stresující a ovlivňující jeho duševní zdraví.

- **Diferenciace rodin podle socioekonomické úrovně**

Rodiny s nižšími příjmy, mezi nimiž jsou často rodiny s malými dětmi, řešící své finanční problémy půjčkami, jsou často neúměrně zadluženi a hrozí jim až sociální vyloučení, což se negativně projevuje v socializačním procesu zejména u dětí. (Kraus, 2014, s. 83-86)

2. Rozvod

Při uzavírání sňatku, do něhož většina vstupuje z lásky a s představou, že v něm setrvá v dobrém i ve zlém do konce života, by si asi málokdo pomyslel, že jednoho dne bude čelit rozpadu svého manželství. Dle statistik však končí zhruba každé druhé manželství rozvodem. Ačkoliv by se tedy mohlo zdát, že se jedná o zcela běžnou událost, faktem zůstává, že pro rozvádějící se manžele znamená rozvod velmi stresující událost provázenou lítostí, smutkem, pocity viny, pocity životního selhání, a to tím více, pokud z manželství pocházejí nezletilé děti, na které rozvod rodičů doléhá snad nejvíce ze všech zúčastněných. Už kvůli nim se mnoho rodičů snaží, někdy i opakovaně o řešení problémů vlastními silami nebo s pomocí manželským poraden, avšak dle četnosti rozvodů můžeme pouze konstatovat, že snahy o nápravu nebývají tak úspěšné, jak bývá očekáváno.

2. 1. Definice rozvodu

„Jedná se o ukončení manželství rozhodnutím soudu. Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jsou-li vztahy mezi manžely tak vážně rozvráceny, že manželství nemůže plnit svůj společenský účel. Při rozhodování o rozvodu musí soud přihlížet zejména k zájmům nezletilých dětí.“ (Bezplatná právní poradna)

Psychologický slovník definuje rozvod manželství jako: *„Zrušení manželství za života manželů rozhodnutím soudu; výsledkem dlouhotrvajících rozporů, obvykle probíhá ve třech stádiích: a, manželský nesoulad s neschopností rozpory řešit vzájemnými kompromisy, b, manželský rozvrat, většinou dlouhodobý, který podstatně postihuje některou z rodinných funkcí, jako je výchovná, emoční nebo ekonomická, c, rozvod jako formální právní ukončení manželského vztahu.“* (Hartl, Hartlová, 2015, s. 516)

2. 2. Příčiny rozvodu

V současnosti naše společnost na rozdíl od minulých dob nevnímá rozvod negativně, což může být jeden z faktorů, proč počet rozvodů stoupl. Rozvedenými jedinci již veřejnost nepohrdá, neodsuzuje je, nezřídka se setkávají s pozitivními ohlasy.

Dalším nezanedbatelným faktorem je emancipovanost žen, které se často stávají existenčně nezávislé na svém manželovi a jsou schopny sebe i děti dostatečně finančně zajistit.

V neposlední řadě je třeba zmínit slábnoucí vliv náboženství, jež pokud rozvod přímo

nezakazuje, tak se k němu staví negativně. Rozvedení jedinci tudíž často čelili kritice, zavržení a nezřídká i sociálnímu vyloučení.

Samotnému rozhodnutí rozvést se velmi často předchází dlouhodobý konflikt a nesoulad v soužití manželů a neschopnost nebo nechuť vzniklé problémy řešit. Určit jednoznačnou příčinu rozvodu je téměř nemožné. To, co jednomu manželskému páru připadá normální, může být u druhého páru spouštěčem dalších problémů a konfliktů. Vždy platí, že na rozpadu vztahu se podílejí oba manželé, avšak ne pokaždé stejnou měrou.

Dle statistik zveřejněných Českým statistickým úřadem bylo v roce 2016 rozvedeno 24 996 manželství, přičemž 10 270 bylo buď bezdětných, nebo s již dospělými potomky. 59% rozvedených manželství bylo s nezletilými dětmi, z toho 7523 s jedním dítětem, 6415 se dvěma dětmi a 788 se třemi a více dětmi. Z uvedeného vyplývá, že nejméně 22 717 dětí se v roce 2016 muselo vyrovnávat s rozvodem svých rodičů. Dále ze statistik vyplývá, že nejčastěji se rozvádějí manželé ve věku mezi 35 – 45 roky a v intervalu mezi 3 – 9 rokem trvání manželství.

V následujícím grafu jsou zobrazeny příčiny rozvodu manželství v roce 2017 v České republice, které byly uváděny v návrzích na rozvod manželství.

Graf č. 1

Zdroj: Český statistický úřad

2. 3. Psychorozvod

Velký psychologický slovník definuje psychorozvod jako: „*Citový a sociální stav, který vyvolává rozvod manželství*“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 476)

Na rozdíl od rozvodu právního, který má v kompetenci soud a manželství právně rozvede, nebo-li ukončí, v poměrně krátkém čase, je psychorozvod vnitřní proces obou rozvádějících se manželů bez ohledu na to, kdo z nich si rozvod přál a byl jeho iniciátorem.

Jedná se v podstatě o individuální vnitřní smíření a vyrovnání se s rozvodem, jež je důležité pro následnou, pokud možno klidnou životní cestu rozvedeného jedince. Jde o proces bolestný a zdlouhavý, v průměru okolo 1 – 2 roků, ale je nutné si jím projít, abychom si po čase mohli na minulé manželství vzpomenout i v pozitivním duchu a ne pouze se záští, nenávistí, zlobou a bez pocitu, že nám bylo ublíženo.

2. 3. 1. Fáze psychorozvodu

Š. Poupětová definuje 4 fáze psychorozvodu, kterými je nutno projít. Fáze nemusí být nutně prožívány jedna za druhou, mnohdy se prolínají, avšak nelze úspěšně dokončit jednu fázi před ukončením předešlé.

- **Odmítání skutečnosti**

V principu se jedná o obranný mechanismus před náporom emocí. Jedinec nechce připustit, že se jeho manželství rozpadlo a doufá ve znovuoobnovení vztahu. Doba překonání této fáze závisí na tom, zda je jedinec iniciátorem rozvodu či nikoliv. Odpůrce rozvodu prožívá tuto fázi mnohem intenzivněji a déle, nezřídka se snaží o znovuoobnovení vztahu a prosí protějšek o ještě jednu šanci.

- **Léčení bolesti**

Ve chvíli, kdy jsme si konečně schopni připustit konec manželství, emoce propukají v plné síle a intenzitě a nastává prudké střídání nálad, pocity zoufalství a bezmoci, vztek namířený proti expartnerovi. Později převládá sebelítost, smutek, pocity méněcennosti, osamělosti a sebeobviňování. V myšlenkách se objevuje obava z budoucnosti bez partnera. Mohou se objevit i zdravotní komplikace: bolesti na hrudi, zvýšená únava, nespavost, problémy s trávením.

Postupem času se emoce uklidňují a jedinec je schopen vnímat okolní svět a pohlíží do

budoucnosti s menším strachem.

Nežrídka se stává, že partner, který rozvod inicioval, v této fázi uvízne, např. z pocitů viny vůči ex-partnerovi, což následně vede k delšímu vyrovnávání se se ztrátou manželství.

- **Dělání, přemýšlení, odpoutání a stabilizace**

Bolestné emoce pomalu ustupují a nastává definitivní přijetí rozvodu bez myšlenky na znovuoživení vztahu. Jedinec začíná plánovat svou budoucnost, bydlení, více s e kontaktuje s přáteli a je schopen přemýšlet nad důvody rozvodu a svém podílu na něm.

- **Vytvoření nové identity a nové koncepce života**

Přichází akceptování rozvodu bez sebeobviňování a reálným pohledem na chyby, které jedinec v manželství udělal a jež přispěly k jeho ukončení. Člověk se cítí svobodnější, mnohdy si plní své dávné sny a do nového vztahu vstupuje poučen ze svých chyb a omylů a s realističtějším očekáváním jeho vývoje. (Poupětová, 2009, s. 24 – 34)

3. Nejčastější chyby rodičů při rozvodu

„Rozvod nemusí děti nutně negativně zasáhnout. Ovšem dostanou-li se do křížové palby vzájemného nepřátelství obou rodičů, obvykle se to stane. Ublíží jim už jen to, že musejí přihlížet, jak proti sobě rodiče bojují. Ještě horší je situace, kdy si rodiče své děti přiberou do bitvy jako spojence. A nejhůře se jim vede tehdy, když jeden z rodičů zahájí systematickou kampaň, aby dítě proti druhému popudil.“ (Warshak, 2003, s. 16)

V této krátké citaci je velmi výstižně vyřčeno, jakých chyb se rozvádějící se rodiče mohou dopouštět, a aniž by si toho byly někdy vědomi tak zraňovat své děti. Pokud si rodiče uvědomují, že i přes své pocity vzteku, nenávisti a zloby vůči druhému je nutné s ním vycházet a snažit se domluvit, je velká pravděpodobnost, že se děti s rozvodem po nějakém čase vyrovnají bez vážnějších šrámů na duši.

Mezi nejčastější chyby bychom mohli zařadit pomluvy a kritika druhého rodiče a účelné programování a manipulace proti němu. Děti zpravidla mají rády oba rodiče, jsou to jejich nejbližší osoby a ubližuje jim, pokud jsou svědky toho, jak jeden druhého očerňuje a kritizuje. Jako nebezpečné bychom mohli označit programování, při němž bývá většinou druhý rodič nadměrně kritizován a je na něj svalována veškerá vina za rozpad manželství a v krajních případech může dojít až k syndromu zavrženého rodiče.

Další častou chybou bývá, pokud jsou děti svědky bouřlivých hádek, výbuchů vzteku, někdy dokonce násilí. Nezřídka jsou přitom jedním nebo i oběma rodiči nabádány, aby se rozhodli, na čí straně stojí. Dítě prožívá pocity beznaděje a bezradnosti, jelikož pokud se postaví na stranu matky, popudí otce a naopak. (Warshak, 2003, s. 25 – 28)

V neposlední řadě bývá častou a zpravidla nevědomou chybou s dítětem o rozvodu a jeho pocitech ohledně něj nemluvit. V některých případech se rodiče záměrně vyhýbají tématu spojenému s rozvodem s obavou, aby zbytečně nejitřily rány svého dítěte a v některých případech rodiče v době rozvodu a krátce po něm prožívají silné emoční vypětí, musejí se vyrovnat s rozpadem vztahu, přemýšlet o tom, jaká bude jejich budoucnost, řešit majetkové vyrovnání a jsou svými problémy a pocity natolik pohlceni, že jim nezbývá tolik času na děti. Myslí si, že jejich smutek časem odezní, avšak dítě potřebuje ujištění, že láska rodičů vůči němu se nezměnila, potřebuje pravidelný kontakt s druhým rodičem, který se odstěhoval a potřebuje ubezpečit, že na rozvodu svých rodičů nenese sebemenší vinu.

4. Reakce dětí na rozvod

Stejně jako dospělí jedinci jsou i děti individuálními bytostmi a jejich reakce na rozvod mohou být různé. Avšak obecně by se dalo říct, že podobností bývá zpravidla více než odlišností. To, jak bude dítě reagovat, závisí hlavně na jeho věku, vlastnostech, temperamentu, pohlaví a zejména na tom, jak sami jeho rodiče k rozvodu přistupují.

„Většina dětí prožívá po rozchodu rodičů tak složité a proměnlivé emoce, že pro dospělé je krajně obtížné jim porozumět. Dnes s očividnou radostí pobíhají a povykují s kamarády, ale za chvíli pláčou a utápějí se ve smutku. Zanedlouho nastane další změna a děti jsou vzpurné a zlobivé.“ (Smith, 2004, s. 35)

Ať už se mohou reakce dětí jevit nepochopitelně, někdy až zlomyslně, je nutné si uvědomit, že dítě se svým chováním snaží vyrovnat s rozvodem rodičů, který pro něj představuje skutečnou katastrofu. Dva jemu nejbližší lidé, matka a otec se rozvádějí a jeho jistota bezpečí a lásky v rodinném kruhu se rozpadla jako domeček z karet.

Psycholožka Ilona Špaňhelová popisuje možné reakce dětí při konfliktech rodičů, jež panují v době rozvodu a po něm:

- **Noční děsy**

Může se projevit u dětí od 8. měsíce do zhruba 11 let. Dítě je emocionálně neklidné a projevuje se to na kvalitě spánku.

- **Pomočování**

Hlavně u dětí předškolního věku, buď ve spánku, nebo ve chvílích strachu.

- **Zhoršení školního prospěchu**

Silné emoční vypětí dítěte se projevuje v jeho schopnosti koncentrace, což se odráží na školním prospěchu.

- **Somatické projevy**

Většinou u dětí předškolního a mladšího školního věku jako reakce na konflikt, smutek nebo nevšímavost rodičů. Nejčastěji se jedná o bolesti hlavy, břich a pocitu na zvracení.

- **Nechutenství**

Dochází ke ztrátě zájmu o jídlo, které může vyústit až do mentální anorexie.

- **Koktání**

Dítě neumí ventilovat silnou emoční zátěž jiným způsobem, např. pláčem, vztekem.

- **Pocity viny**

Dítě si klade vinu za rozvod rodičů, myslí si, že kdyby méně zlobilo, lépe se učilo atd. rodiče by se nerozvedli. Dítě se stává smutnější, zamlklejší, zhoršují se jeho vztahy s kamarády.

- **Zvýšená ukázněnost a vzornost**

Jedná se o nepřírozenou reakci dítěte, neprojevuje své emoce a domnívá se, že svým ukázněným chováním dokáže zvrátit rozhodnutí rodičů rozvést se nebo je přiměje k návratu.

- **Neposlouchání, používání sprostých slov**

Dítě tímto chováním zpravidla ventiluje nahromaděné negativní emoce. Zpravidla bývá namířeno vůči rodiči, který je osobnostně slabší, většinou matky.

- **Lhostejnost**

Dítě si s nastalou situací neví rady, situaci raději neřeší. Může se jednat o obrannou reakci, kdy dítě neví, jak si s vypjatou emoční situací poradit a jedná tak, jako by se jej to netýkalo.

- **Lež**

Dítě lhaním utíká od problémové situace, utváří si vlastní realitu. Často na sebe chce lži upozorňovat a vyprovokovat rodiče k reakci.

- **Drobné krádeže**

Dítě opět tímto chováním upoutává pozornost a podněcuje rodiče k reakci, ve snaze napravit rodinné vztahy.

- **Útěky z domova**

Ve většině případů se jedná o zkratové jednání, kdy dítě utíká při určité situaci, např. při vyhroceném konfliktu rodičů. Méně často se jedná o promyšlený čin, aby donutilo rodiče k nápravě situace.

- **Útěk k partě**

Objevuje se zejména v období puberty, když rodiče nemají díky starostem spojených s rozvodem dostatek času věnovat se dítěti.

- **Zamlklost**

Dítě přemýšlí o rozvodu rodičů, trápí ho pocity nejistoty a obav z budoucnosti, avšak neví nebo neumí své pocity a otázky vyjádřit.

- **Zhoršení vztahu s vrstevníky**

Dítě se ve vztahu k vrstevníkům může začít chovat jinak, než byli doposud zvyklí, např. vyvolává konflikty, je agresivní, zamlklý, stydí se před nimi nebo se jim vyhýbá,

což vede ke zhoršení vzájemných vztahů.

- **Popření**

Jedná se o obrannou reakci, aby nemuselo prožívat bolest z rozpadu své rodiny. Avšak takto odsunuté emoce mohou propuknout v nejméně očekávané chvíli.

(Špaňhelová, Šance dětem)

4. 1. Reakce dětí podle věku

Jak už bylo napsáno výše, reakce dítěte na rozvod se liší v závislosti stáří dítěte. Jinak bude prožívat tuto situaci batole a jinak adolescent.

- **Od prenatálního období do 2 let věku**

Stresové situace spojené s rozvodem, které matka prožívá, jsou přenášeny na plod a hrozí předčasný porod, dále nízká porodní hmotnost. Po narození mohou nastat problémy s jídlom a spánkem. Novorozenci a kojenci vnímají stres a emočním vypětí rodičů a reagují neklidem, mohou špatně jíst a spát. Dětem batolecího věku neprospívají změny, které sebou nese rozvod rodičů, potřebují ke správnému vývoji stejné věci, podmínky, rituály. (Novák, Průchová, 2007, s. 53 – 54)

- **Předškolní věk (3 – 5 let)**

Reakce na rozvod bývá projevoována vztekem, smutkem, podrážděností, častějším pláčem, vyžadováním zvýšené pozornosti, narušováním skupinových aktivit v mateřské škole a izolování se od vrstevníků. U holčiček se navíc můžeme setkat s rolí „vzorné holčičky“, při níž nadměrně dbají o svůj vzhled, jsou velmi poslušné a poučují a napomínají ostatní děti.

Často se také setkáváme s regresí, či-li s návratem k projevům chování mladších dětí, např. pomočování, vyžadování krmení, vyžadování dudlíku atd.

Rozvod rodičů prožívají egocentricky, myslí si, že tatínek nebo maminka odešli kvůli nim a žijí v představách, že pokud změní své chování, druhý rodič se vrátí. Nezřídka také dochází k nadměrné fixaci na rodiče, se kterým žijí z důvodu nejistoty a obav, že je opustí tak, jako to udělal druhý rodič. (Teyber, 2007, s. 13)

- **Mladší školní věk**

„V tomto věku zaujímá rodina v životě dítěte ústřední postavení a rodiče jsou nejlepší lidé na světě. Odchod jednoho z nich může otrávit dětskou jistotou a způsobit nesmírný žal.“ (Smith, 2004, s. 43 – 44)

Hlavní reakcí bývá smutek, plačtivost a pocit, že rodič, který odešel, je opustil a odmítl. Tento pocit může vyústit ve sníženou sebeúctu a deprese, jenž se mohou projevit problémy s koncentrací s následkem zhoršení školního prospěchu. Nezřídka se děti snaží všemožnými způsoby rodinu obnovit.

- **Starší školní věk (9 – 12 let)**

V tomto věku jsou nejčastějšími reakcemi vztek a hněv, zejména na toho rodiče, který rozvod inicioval, a přiklání se na stranu druhého rodiče. Zároveň však pociťují smutek, osamělost a bezmocnost ovlivnit dění v rodině, následkem čehož se může zhoršit školní prospěch a vztahy k vrstevníkům. Mohou se také objevit somatické projevy.

- **Dospívání**

U dospívajících můžeme sledovat rozdílné reakce na rozvod rodičů. Někteří se s ním vyrovnávají pozoruhodně dobře, snaží se osamostatnit a věnují se vlastním zájmům a cílům, u některých můžeme zaznamenat tzv. „předčasnou dospělost“, kdy dochází k urychlení vývoje. Tito jedinci se obávají o své rodiče a mladší sourozence a snaží se jim pomoci překonat bolest a obavy plynoucí s rozvodu.

Ne vždy se však setkáváme s bezproblémovou reakcí na rozvod, zvláště pokud jsou dospívající přítomni konfliktům rodičů, anebo v horším případě, jsou do sporů svými rodiči vtahováni. Ve snaze vyhnout se těmto situacím mohou vyhledávat útočiště party, kde tráví většinu svého volného času, mnohdy i nocí a hrozí nebezpečí užívání alkoholu, omamných látek, zanedbávání školních povinností atd.

Dalšími reakcemi na rozvod rodičů je hněv na rodiče, vnímání rozvodu jako zradu vůči jejich osobě a obavy z vlastní budoucnosti. Dospívající přemýšlejí o vztazích a o tom, zda budou schopni někdy navázat dlouhotrvající vztah, který jednoho dne neskončí tak, jako manželství jeho rodičů. (Teyber, 2007, s. 13 – 15)

4. 2. Reakce dětí podle pohlaví

Reakce dětí na rozvod se liší nejen podle věku dětí, ale také podle pohlaví. Jinak se rozvodem vyrovnávají chlapci a jinak děvčata.

Dle statistik zůstává většina dětí po rozvodu rodičů v péči matky. *„Chybějícím rodičem je v naprosté většině otec a jeho absence se patrně dotýká trochu více synů než dcer.“* (Janošová, 2008, s. 186)

„Chlapci reagují obvykle větším negativismem, často se u nich objevují problémy v chování doma i ve škole. Kázeňské potíže, jejichž zdrojem někdy bývá zvýšená agresivita a neposlušnost, mohou mít i několikaleté trvání. Jejich nevhodné chování se nezřídka odráží také v negativním hodnocení ze strany jejich učitelů ve škole.“ (Vágnerová, 2007 et Janošová, 2008, s. 189)

Chlapci, kteří vrůstají s matkou, bez výraznějšího vlivu otce, ztrácí svůj vztažný vzor, se kterým se identifikují, bývají více agresivnější, neposlušnější, hůře vychází s vrstevníky, v pozdějším věku mohou mít problémy s navazováním vztahů a je větší pravděpodobnost trávení značného času s partou. Matky si mnohdy chlapecké projevy mužnosti mylně vykládají jako neposlušnost, vzdor, přehnanou agresivitu a snaží se je u chlapců potlačovat. Z těchto důvodů je nesmírně důležité, aby i po rozvodu byl udržován pravidelný kontakt s otcem a chlapec tak měl možnost identifikovat se s mužským vzorem.

Dívky na rozdíl od chlapců reagují na rozvod rodičů s menší intenzitou a změnami chování. Vzhledem k faktu, že většinou po rozvodu vyrůstají s matkou, zůstává jejich ženský vzor permanentně přítomen. Problémy se mohou objevit až v období adolescence, kdy lze sledovat patrné rozdíly v komunikační rovině s vrstevníky opačného pohlaví než u dívek z úplných rodin. Dívky vyrůstající pouze s matkou komunikují asertivněji, mají větší iniciativu při navazování vztahů a dříve navazují sexuální kontakty. (Janošová, 2008, s. 186 – 189)

5. Péče o dítě po rozvodu

Při rozvodu manželství, ze kterého pocházejí nezletilé děti je nutné, aby se rozvádějící se pár dohodnul, jak bude po rozvodu probíhat péče o dítě. To, že přestáváme být manželem či manželkou neznamena, že přestáváme být rodičem. Za ideální stav lze považovat, když se rodiče povznesou nad problémy a konflikty mezi sebou a dokážou se v zájmu dětí konstruktivně dohodnout o tom, jak bude následná péče v praxi vypadat. Bohužel mnohdy převládá zloba, hněv, nenávisť nebo pocit zrad a ublížení nad „zdravým rozumem“ a rodič, který se rozvádět nechce, své dítě využívá jako zbraň a pomstu vůči iniciátorovi rozvodu. Snaží se zabránit styku s druhým rodičem, dítě proti němu manipuluje nebo žádá dítě do výhradní péče, ačkoliv o to někdy ani v podstatě nestojí. Tím vším se snaží citově vydírat druhého rodiče a zvrátit tak jeho rozhodnutí se rozvést nebo je jeho jednání motivováno pomstou. Nejhorší však je, že nejvíce tímto konáním trpí právě děti a tuto bolest a traumata jim způsobují osoby jim nejbližší, jejich rodiče.

Pokud rodiče nejsou schopni se domluvit ohledně péče na dobu po rozvodu, musí tak za ně učinit soud a pravomocným rozsudkem určí, jak bude péče o dítě po rozvodu probíhat a dále určí styk dítěte s druhým rodičem.

„Zákon o rodině zná několik možností rozhodnutí o výchově v souvislosti s rozvodem manželství, a sice: svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů, svěření dítěte do střídavé výchovy a svěření dítěte do společné výchovy.“ (Novák, Průchová, 2007, s. 59)

5. 1. Svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů

Nejčastější variantou péče o dítě na dobu po rozvodu bývá svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů. V drtivé většině se jedná o svěření do výchovy matce, avšak nelze říci, že by matky byly nějakým způsobem zvýhodňovány. Spíše se tak děje po vzájemné dohodě mezi rodiči, kdy otcové nakonec reálně zváží své možnosti a schopnosti jak v rovině osobní tak i v rovině pracovní a souhlasí se svěřením do výchovy matce. Pokud rozvádějící se manželé nejsou schopni dohody, učiní tak za ně soud, jež zváží všechny okolnosti a rozhoduje vždy pouze v zájmu dítěte o svěření do výchovy. Jak už jsem zmínila výše, většinou se jedná o matku. Nelze však nezmínit, že otec, který má upřímnou snahu získat dítě do své péče a splňuje dané předpoklady, jakými jsou: bytové podmínky, finanční situace, zaměstnání, jež není časově náročné a je psychicky vyrovnaná osobnost, má určitou šanci spor vyhrát, zvláště pokud

samotné dítě vyjádří přání vyrůstat u otce.

Ať už je dítě svěřeno komukoli, neznamená, že druhý rodič pozbývá svá rodičovská práva a povinnosti. Nadále zůstává zákonným zástupcem dítěte a má právo spolupodílet se na výchově a spolurozhodovat o podstatných záležitostech týkajících se dítěte. Zároveň má povinnost finančně se spolupodílet na výživě a zaopatření dítěte. Na výšce výživného se buď rodiče dohodnou, nebo ji stanoví soud.

Současně je nutné stanovit, jak často a na jakou dobu se může druhý rodič stýkat se svým dítětem. Pokud se rodiče mezi sebou dohodnou, soud většinou návrhu vyhoví, pokud nejsou schopni dohody, soud tak učiní za ně. Většinou bývá styk upraven na každý druhý víkend a čtvrtinu až polovinu dní školních prázdnin. (Novák, Průchová, 2007, s. 59 – 66)

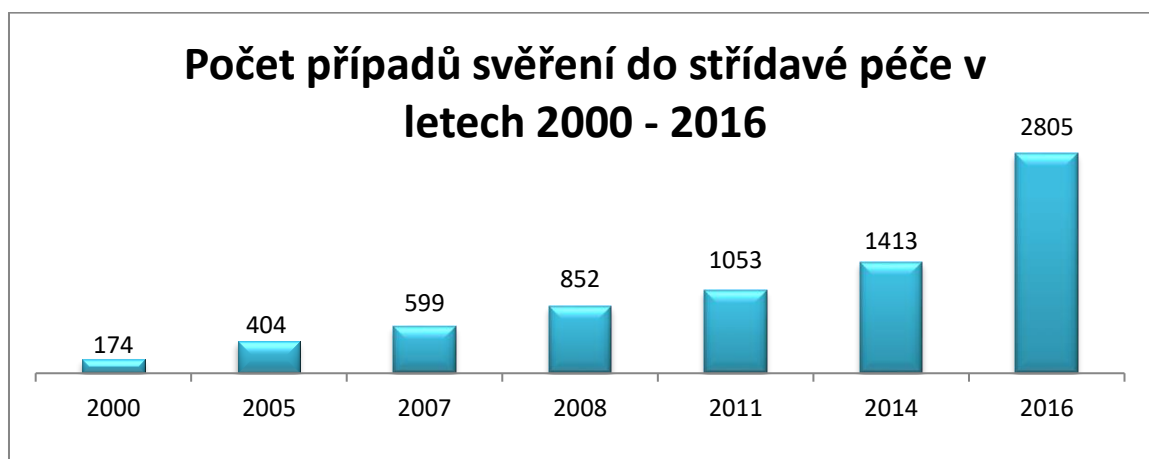
5. 2. Střídavá péče

Novelizace zákona o rodině přinesla možnost svěřeni dítěte na dobu po rozvodu do střídavé a společné výchovy s platností od 1. 8. 1998. Již před novelizací jsme se mohli setkat s rozhodnutím soudu o střídavé péči, avšak pouze ojediněle a na návrh obou rodičů

„... jsou-li oba rodiče způsobilí děti vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby.“ (§26 odst. 2. zákona o rodině 94/1963 Sb.)

Ačkoli od novelizace uplynulo bezmála 20 let, stále není běžnou praxí svěřeni dítěte do střídavé péče. Za pozitivní však lze považovat jejich zvyšující se počet, který ukazuje následující graf.

Graf č. 2

Zdroj: Francová, Dvořáková Závodská, 2010, s. 21, Šance dětem

„Realizace střídavé výchovy je podmíněna blízkostí bydlišť obou rodičů, neboť je nutné, aby dítě docházelo do stále stejné školy a mělo možnost bez přerušení pokračovat i v mimoškolních aktivitách typu kroužků, členství v oddíle Junáka atd.“ (Novák, Průchová, 2005, s. 68)

Mohlo by se zdát, že střídavá péče je elegantním a rozumným řešením pro dítě, které tak neztratí kontakt ani s jedním z rodičů, s nimiž může nadále rozvíjet plnohodnotný citový vztah, jež je pro jeho psychický vývoj nesmírně důležitý. Dále neztrácí kontakt se širší rodinou svých rodičů – babičky, dědečci, tety, strýcové, bratřenci, sestřenice atd. a přáteli rodičů. V neposlední řadě je ve výchově dítěte rovnoměrně přítomen jak ženský tak mužský přístup.

Avšak nic není pouze černé nebo bílé a proto i střídavá péče má svá negativa a rozhodně není vhodná pro každého. Kritici poukazují na fakt, že dítě neví, kde je jeho domov a kam vlastně patří, což může být pro dítě značně stresující až traumatizující. Taktéž u dětí předškolního věku, jež si ještě nedokáží představit a pochopit časový interval jednoho týdne, po který je u nás nejčastěji praktikována střídavá péče, může docházet taktéž ke stresům až traumatům z nejistoty, kdy uvidí druhého rodiče. Nedokáží pochopit, proč najednou tu jeden rodič není a bude až za týden a ta samá situace se opakuje stále dokola každý týden.

Neméně kontraproduktivní může být střídavá péče u pubescentů, kteří se nezřídka snaží vytěžit co nejvíce výhod např. po finanční stránce.

Nutno dodat, že střídavá péče vyžaduje od rodičů vysokou míru tolerance a ochotu spolupracovat a komunikovat. Střídavá péče neznamena, že si dítě vyzvedne a po týdnu odevzdám. Je třeba domluvit se, kde bude mít dítě trvalé bydliště, který z rodičů si uplatní daňové zvýhodnění, jak budou financovány školní a mimoškolní aktivity, financování věci denní potřeby, hygienických potřeb, ošacení atd. Pokud rodiče nejsou schopni spolupracovat a efektivně se dohodnout, není střídavá péče vhodným řešením péče po rozvodu.

5. 3. Společná péče

Společná péče je v ČR spíše ojedinělá, jelikož její podmínkou je společné bydlení obou rodičů, což v případě rozvodů v drtivé většině není realizovatelné z důvodů konfliktů a problémů, které rozvodu předchází, rozvod je jejich přímým důsledkem a rozvodem rozhodně nejsou problémy vyřešeny a křivdy zapomenuty.

„Společná péče přichází v úvahu pouze v situaci, kdy rodiče žijí společně v jednom bytě či

domě a hodlají takto i nadále bydlet v blízké budoucnosti. Často se dohoda o společné péči uzavírá v situaci, kdy nezletilec nabude brzy zletilosti, tj. dovrší věku osmnácti let, rodiče bydlí dosud společně, neboť nemají vyřešenou bytovou situaci, a považují za zbytečné s eo péči a výživné na krátkou dobu do zletilosti dítěte soudit.“ (Francová, Dvořáková Závodská, 2010, s. 21)

5. 4. Vyživovací povinnost

Podle § 85 zákona o rodině jsou rodiče povinni vyživovat dítě až do doby, než je schopno se živit samo. V případě, že se dítě po dosažení 18 let, nebo-li zletilosti, stále ještě připravuje na své budoucí povolání, či-li studuje, vyživovací povinnost trvá až do ukončení studia.

Soud stanovuje výšku výživného rodiči, kterému dítě nebylo svěřeno do výchovy a to na základě zjištění majetkových poměrů rodičů, jež zahrnují: Výši příjmů, hodnotu movitého i nemovitého majetku a bývá posuzována i životní úroveň rodičů. Dále soud posuzuje i odůvodněné potřeby dítěte, např. zdravotní stav, zájmová činnost, věk.

V případě střídavé péče může být stanoveno výživné, pokud je příjem jednoho z rodičů výrazně vyšší než rodiče druhého.

Výživné se platí zpravidla v měsíčním intervalu k rukám rodiče, kterému je dítě svěřeno do péče a to do 18 let dítěte, po dovršení zletilosti přímo k rukám zletilého.

Do výživného se nezapočítává, pokud rodič dává dítěti kapesné, kupuje mu dárky, ošacení, sportovní potřeby, nebo přispívá na výlety, kroužky atd. To vše je nad rámec výživného a je zcela dobrovolné.

Ministerstvo spravedlnosti ČR v roce 2010 uveřejnilo orientační tabulku, která doporučuje v závislosti na věku dítěte, kolik procent z platu rodiče povinného platit výživné, by měla činit výška výživného.

Tabulka 1

Doporučení pro stanovení výživného podle Metodického pokynu Ministerstva spravedlnosti ČR z května 2010	
Věk dítěte v letech	Díl z platu v %
0 – 5	11 – 15
6 – 9	13 – 17
10 – 14	15 – 19
15 – 17	16 – 22
18 a více	19 – 25

Zdroj: Novák, 2012, s. 27

6. Dítě předškolního věku

Předškolní věk dítěte je od 3 do 5 let věku dítěte. Hlavní činností v tomto věku je hra, která by měla probíhat převážně s ostatními dětmi, aby se postupně učil spolupráci s ostatními, rozvíjel komunikativní schopnosti, fantazii a vynalézavost. V tomto věku je také důležité dítěti dovolit hrát si na něco nebo na někoho, kdy napodobuje jednání dospělých např. vaření, uklízení, oprava kola atd., při níž je jen výhodou, pokud se přidá rodič nebo jiný dospělý a vnímá, jak se dítě vyjadřuje a chová, neboť často používá ty samé věty a vzorce chování jako rodiče směrem k němu. Mnoho dětí se už v tomto věku setkalo s televizí a s hry na počítači nebo tabletu. Pokud je tato činnost řízena a kontrolována rodiči a jen v krátkých časových intervalech, nemusí být nutně na škodu.

Dítě v předškolním věku už je samostatné v oblékání, čištění zubů, sprchování a plně ovládá vyměšování.

Koordinace pohybů se zlepšuje a dítě umí stát na jedné noze, přejít úzkou lávku a přibývajícím věkem jezdit na kole, zavázat tkaničku. (Špaňhelová, 2008, s. 73 – 77)

„Kolem čtyř let se dítě dostává na vyšší úroveň ve vývoji inteligence. Zatím je však dětské posuzování nějakého vlivu vázáno na to, co v tu chvíli vnímá nebo co je mu představováno, a to platí pro celé předškolní období.“ (Špaňhelová, 2008, s. 77)

Součástí každodenního života je pro děti předškolního věku fantazie, která se projevuje při hře i v každodenních činnostech. Dítě spojuje nové skutečnosti s minulými zkušenostmi a jejich kombinacemi vymýšlí nové věci. Postupně však odeznívají fantazijní představy něčeho, co vidí jen ono samo.

Řeč dítěte se v tomto období rychle zdokonaluje a kolem pátého roku už by měla být i gramaticky správná. Rodiče by měli s dítětem komunikovat jasně a zřetelně, slovně vyjadřovat kladné projevy chování a naopak konkrétně pojmenovat to chování, které není žádoucí spolu s vysvětlením, z jakého důvodu je špatné.

Stejně jako řeč se výrazně zlepšuje kresba, což lze dobře sledovat na obrázku postavy. Ve čtyřech letech je typický tzv. hlavonožec a v šesti už detaily jakými jsou prsty, uši a někdy i módní doplňky (kabelka, pásek, klobouk).

Pro předškolní věk jsou typické zvědavé otázky, na které by rodiče měli odpovídat pokud možno pravdivě a v případě, že odpověď neví, snažili se ji vyhledat spolu s dítětem např. v knize, na internetu atd. Dítě se učí, že nikdo neví vše a naučí se odpovědi na své otázky vyhledávat.

Velmi důležité je pomalu učit dítě samostatnosti, např. si samo koupí zmrzlinu, a

odpovědnosti, např. zalévá doma květiny jako příprava na školu, kde už bude muset vystupovat sám za sebe.

Rodiče předškolních dětí by si měli uvědomit, že pro své dítě jsou vzorem a že vzorce chování, gesta a vyjadřování přebírá od nich, proto je důležité myslet na to, jak s dítětem komunikujeme. Komunikace by měla být každodenní, otevřená a probíhat ve chvílích klidu dítěte. Pokud rodiče mají problémy v oblasti osobní nebo zdravotní, měli by dítě jasně a srozumitelně informovat, jelikož změny nálady a chování rodičů děti intenzivně vnímají a pokud neví, proč se dějí, mají tendenci hledat vinu u sebe. (Špaňhelová, 2008, s. 78 – 95)

PRAKTICKÁ ČÁST

7. Výzkumný problém

Ve své práci se zabývám výchovnými problémy dětí, které mohou nastat v průběhu rozvodu a po rozvodu rodičů. Vzhledem k tomu, že v České republice v současnosti končí zhruba každé druhé manželství rozvodem, je tento problém aktuálním a často diskutovaným tématem jak u široké veřejnosti, tak v kruzích odborných.

8. Výzkumný cíl

Cílem bakalářské práce je zjistit, jak děti reagují svým chováním na rozvodovou a porozvodovou situaci svých rodičů z pohledu pedagogů. Práce je zaměřena na děti, které vykazovaly výraznější a dlouhodobější změny chování z důvodu rozvodu rodičů a jejich chování ovlivňovalo vztah mezi ním a pedagogem, narušovalo práci pedagoga s kolektivem a taktéž negativně ovlivnilo jejich vztah s vrstevníky.

9. Cílová skupina

Cílovou skupinou práce jsou děti předškolního věku, tedy ve věku 3 – 5 let. Vzhledem k faktu, že s dětmi této věkové kategorie nelze vést validní rozhovor a v souladu s cílem práce, byl výzkum zaměřen na pedagogy v mateřských školách. Kontaktovala jsem mateřskou školu v Židlochovicích a v Brně a vedla rozhovor s učitelkami s dlouholetou praxí, jež se za dobu výkonu svého povolání setkaly s mnoha případy dětí, které se musely vyrovnávat s rozvodem svých rodičů a s jejichž reakcemi a problémy s chováním se jako pedagožky musely potýkat a snažily se je řešit vždy s úmyslem co nejlépe pomoci danému dítěti.

10. Kvalitativní výzkum

Pro kvalitativní výzkum je příznačné, že nelze s určitostí vymezit způsob, jakým by měl být prováděn, vzhledem k faktu, že existuje více rozdílných přístupů.

J. W. Creswell definoval kvalitativní výzkum následovně: „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ (Creswell, 1998 et Hendl, 2016, s. 46)

Pro kvalitativní výzkum je typické, že se nejdříve vybere téma a stanoví se výzkumné otázky, které se v průběhu výzkumu mohou dle potřeby měnit nebo doplnit, proto je kvalitativní výzkum považován za pružný. Práce nebo-li sběr dat probíhá v terénu a v delším časovém intervalu, někdy může být výzkum longitudinální. Výzkumník provádí sběr dat a jejich analýzu současně a podle výsledků se rozhoduje o dalších potřebných datech. V mnohých případech výzkumník probírá své závěry přímo s účastníky svého výzkumu a jejich reakce a názory může připsat do výsledné zprávy. (Hendl, 2016, s. 46)

10. 1. Základní charakteristiky kvalitativního výzkumu

- Výzkumník je v delším a intenzivnějším kontaktu s terénem, jedincem nebo jedinci.
- Snaha výzkumníka získat komplexní pohled na zkoumaný předmět, na logiku a pravidla fungující v dané oblasti.
- Výzkumník sám určuje metody sběru dat např. poznámky z pozorování, přepisy rozhovorů, komentáře, audio záznamy atd.
- Cílem výzkumu je snaha vysvětlit chápání a jednání jedinců v určitém prostředí a situaci a jakým způsobem probíhá každodenní činnost.
- Výzkumník nepracuje s hypotézami, které se snaží obhájit nebo vyvrátit, spíše se snaží podrobně a pravdivě popsat výsledky výzkumu a zároveň podat vysvětlení těchto výsledků. (Hendl, 2016, s. 47 – 48)

10. 2. Základní metody sběru dat

Před samotným sběrem dat je užitečné sestavit si plán, jakým způsobem bude sběr dat probíhat, který v průběhu výzkumu poslouží i jako kontrola, zda sběr dat probíhá daným způsobem a ve správnou dobu.

Hendl mezi základní metody sběru dat řadí:

- **Pozorování** – výzkumník pozoruje a zaznamenává si dění a chování, informace jsou neskreslené, avšak výzkumník může určitým způsobem dění ovlivnit.
- **Interview** – výzkumník sám dle vhodnosti zvolí z více možností, kterými lze rozhovor provést a sice: s návodem, narativní, neformální, fenomenologický. Nevýhodou může být zkreslení ze strany respondenta z důvodu podání nepřesných informací.
- **Dokumenty** – může se jednat o dokumenty veřejné, soukromé, nebo e-diskuze. Výhodou je, že informace jsou už zpracované, avšak nemusí být kompletní a přesné. (Hendl, 2016, s. 165 – 166)

11. Metoda šetření

Šetření bylo realizováno jako kvalitativní výzkum. Kontaktovala jsem dvě Mateřské školy, kde jsem vedla neformální rozhovory se třemi pedagožkami. Pedagožky byly velmi ochotné, avšak vzhledem k choulostivému a citlivému tématu týkajícího se dětí si přáli zůstat v anonymitě a zároveň neuváděli jména ani příjmení dětí, dokonce ani přesné časové vymezení události. Taktéž nesouhlasily s pořízením audio záznamu, proto v práci nejsou přiloženy přepisy rozhovorů. Jejich požadavky jsem plně respektovala v souladu se Zákonem č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů.

12. Výsledky kvalitativního výzkumu

Během rozhovoru jsem se snažila zapamatovat si co nejvíce podrobností a sestavit případovou studii v co nejkratším možném intervalu po skončení rozhovoru. Výsledky výzkumu proto mohou být nepřesné vzhledem k absenci audio záznamu a podrobných poznámek dělaných v průběhu rozhovoru.

Jména dětí jsou fiktivní.

12. 1. Případová studie č. 1

Matyáš nastoupil k docházce do mateřské školy ve 3 letech. Při zápisu matka uvedla, že Matyáš je ve střídavé péči a každý týden ho tedy bude přivádět a vyzvedávat jeden z rodičů, kterého je třeba i v nutných případech jako např. nemoc nebo úraz kontaktovat. Matka taktéž uvedla, že Matyáš je na střídavou péči zvyklý a nemá s tím sebemenší problém. Dle jejich slov se s manželem rozvedli již v době těhotenství, ale rozvod byl klidný a na všem se dokázali rozumně dohodnout. Po narození byl Matyáš u matky z důvodu kojení, ale otec ho pravidelně navštěvoval. Když Matyáš ukončil 3 měsíc, matka se chtěla vrátit do práce, přestala kojit a kontaktovala se s jeho otcem. Společně se dohodli na střídavé péči v týdenním intervalu. Už jako 4 měsíční miminko putoval z jedné domácnosti do druhé v týdenním intervalu a rodiče nabyli dojmu, že vše bylo vyřešeno ku prospěchu všech zúčastněných.

Matyáš tedy ve 3 letech začal navštěvovat mateřskou školu a prvních pár týdnů probíhalo naprosto v pořádku. Prostředí pro Matyáše bylo nové, byl zde dětský kolektiv, s nímž se poznával, nové autority, které představovali paní učitelky a hlavně pevný denní řád, kterému se musel přizpůsobit. Vše probíhalo bez výraznějších potíží a zdálo se, že Matyáš se bez problémů přizpůsobil. S dětmi vycházel bez obtíží, dokonce se s nimi snažil v určitých případech spolupracovat, např. se podílel na stavbě vlakové dráhy nebo si s nimi stavěl lego, hrál si na obchod, v kuchyňce atd.

Zhruba po 5 týdnech, kdy se už ve školce cítil jako ve známém prostředí, se začaly projevovat první známky nevhodného chování. Začalo to jakoby nechtěným žducháním do ostatních dětí. Většinou stál opodál dětí, které si spolu hráli, chvíli je pouze mlčky upřeně pozoroval a poté šel kolem nich a jednoho z nich zdánlivě nechtěně žduchl. Nejprve si i paní učitelky myslely, že v tom nebyl úmysl, jelikož Matyáš vždy tvrdil, že to neudělal naschvál. Když se ale stejná situace opakovala téměř denně, začaly si paní učitelky Matyáše více všímat. Nejprve mu

domlouvaly a snažily se mu vysvětlit, že žduchat do dětí není správné, ale bezvýsledně. Namísto zlepšení se jeho chování postupně zhoršovalo. Bral dětem hračky, aniž by si s ní chtěl hrát. Vzal si hračku nebo ji dokonce vytrhl jinému dítěti z ruky a odhodil ji opodál. Pokud dítě začalo plakat, bylo na něm vidět, že z toho má radost. Některé děti, zejména chlápci si to nechtěli nechat líbit a pleskli ho například po ruce. V tom případě se s nimi začal prát. Domluvy paní učitelky nezabíraly, ani přiměřené tresty, jakými bylo třeba úklid hraček, chystání nádobí na svačinku namísto hraní. Situace se musela řešit s rodiči. Zde však paní učitelky narazily na problém. Když se o problémovém chování Matyáše bavily s matkou, odpovědí bylo, že to není její vina, že ona vše dělá dobře a paní učitelky by si měly promluvit naopak s otcem a vysvětlit mu, jak by bylo potřeba Matyáše vychovávat. Úplně stejně reagoval i otec a dokonce bylo paní učitelce řečeno, že s Matyášem doma žádný problém nemají a jeho nevhodné chování ve školce je patrně způsobeno nedostatečnou autoritou paní učitelky a její neschopnosti děti přiměřeně zabavit.

Mezitím se Matyášovo chování vůči dětem nadále zhoršovalo, začínal být více a více agresivní. Děti se ho začínaly bát a vyhýbaly se mu, Přestaly si s ním hrát, nechtěly vedle něho sedět u jídla, nechtěly se s ním bavit. Matyáš odtažitost dětí velmi dobře vnímal, stával se zamlklejší a popudlivější. Situaci bylo možné charakterizovat jako „začarovaný kruh“.

Nejhorší to však bývalo vždy v pátek, kdy do školky přicházel baťůžkem na zádech, v den, kdy docházelo ke střídání. To byl Matyáš neklidný už od samého rána, nikde neměl stání, s ničím si nevydržel hrát, nic ho nedokázalo zaujmout. Docházelo k tomu, že jedna z učitelek musela téměř nepřetržitě hlídat Matyáše, což samozřejmě bylo na úkor ostatních dětí. Situace se stala neúnosnou a rodiče byli pozváni na oficiální schůzku do školky s učitelkami a ředitelkou, již účelem mělo být nalezení vhodného řešení. Rodičům bylo doporučeno navštívit s Matyášem dětského psychologa nebo pedagogicko - psychologickou poradnu. Rodiče se nejprve vzájemně bouřlivě obviňovali, ale nakonec se dokázali shodnout na jednom. Oni žádnou chybu ve výchově a v péči neudělali, Matyáš je zcela normální a vyrovnané dítě bez sebemenších problémů a vše je zaviněno přístupem učitelek. Matyáše ze školky odhlásili a pravděpodobně přihlásili do jiné mateřské školy. To jestli Matyášovi výchovné problémy pokračovaly a jak se můžeme pouze domýšlet.

12. 2. Případová studie č. 2

Kamilka začala navštěvovat mateřskou školu ve třech a půl letech. V době nástupu byli její rodiče sezdáni, pravděpodobně však doma docházelo ke konfliktům, jelikož rozvod proběhl 6 měsíců od začátku docházky, kdy Kamilce byly už 4 roky. Otec se odstěhoval do jiného města a matka zůstala v původním bytě. Po rozvodu se rodiče dohodli na střídavé péči v ne zcela obvyklém, 2 týdenním intervalu. Vzhledem ke vzdálenosti bydlišť rodičů začala Kamilka navštěvovat 2 mateřské školy. O tom jakým způsobem probíhal rozvod, se můžeme jen domnívat, dle chování matky však lze usuzovat, že ne zrovna klidně. Matka se o bývalém manželovi vyjadřovala ve školce nelichotivě, někdy až hanlivě a několikrát i v přítomnosti malé Kamilky.

Kamilka již od začátku patřila mezi bojácnější a tišší děti. Po pár týdnech se však adaptovala a s dětmi vycházela bezkonfliktně. Nepatřila sice mezi vůdčí typy, které určují průběh hry, ale dokázala se s dětmi dohodnout a aktivně se zapojovala do všech činností, které ve školce probíhaly. Na paní učitelky reagovala pozitivně a uznávala je jako autoritu.

V době rozvodu rodičů se její chování začalo pozvolna měnit. Většinou ráno, po příchodu do školky byla zamlklá, sedávala stranou od dětí, nechtěla si hrát a ještě v době první svačinky odmítala jíst. Pak ale následovala vycházka nebo pobyt na zahradě, kde se rozptýlila a začala se chovat jako předtím. Hrála si s dětmi, bavila se s nimi, zpívala, učila se s ostatními básničky a říkanky, které dokázala později sama reprodukovat. Nejraději ze všeho měla malování a vyrábění, u kterého vždy ožila. Oběd již jedla bez problémů. Když se odpoledne přiblížila obvyklá doba odchodu ze školky, opět její nálada pozvolna klesala. Další den se celá situace opakovala znovu.

Jak již bylo řečeno, po rozvodu byla Kamilka ve střídavé péči a ve školce byla vždy 14 dní a poté na 14 dní v druhé. Vždy když se vrátila, byla apatická, sedávala si stranou, s dětmi nekomunikovala, nezapojovala se do hry, odmítala jídlo a nechtěla mluvit ani s paní učitelkou. Jediná činnost, která ji dokázala rozptýlit, bylo malování. Zhruba po 3 – 4 dnech se pomalu začala zapojovat do činností a her, zlepšilo se i přijímání stravy. Druhý týden většinou probíhal bez problémů až na pátek, kdy odjížděla k otci na následující 2 týdny. Celý den byla jako tělo bez duše, nejedla, nemluvila. Takto to probíhalo celý rok a na Kamilce šlo vidět, že se trápí, ale její povaha byla spíše uzavřenější a o svých pocitech nechtěla s nikým mluvit.

V Kamilčiných 5 letech však nastal zlom. Otec si našel novou partnerku a matka Kamilky se o něm a jeho nové partnerce začala vyjadřovat velmi nevybíravým způsobem, čehož byla Kamilka opět mnohokrát svědkem. Její chování se rapidně zhoršilo. Vždy když se vrátila od

otce, nekomunikovala vůbec s nikým, byly dny, kdy nepromluvila ani slovo. Nebyla schopná se soustředit na úkoly, které předškoláci ve školce plní, jako přípravu na školu. Odmítala stravu a začala mít problémy s mluvením. Někdy se paní učitelce zdálo, že chce Kamilka promluvit, ale nakonec z jejích úst nevyšla ani hláska. Veškeré pokusy paní učitelky o zapojení do některé z činností selhávali. Děti si taktéž přestaly Kamilky všimnout, protože jejich snahy o vtáhnutí Kamilky do hry byly bez odezvy. Pokud si Kamilka hrála, tak pouze sama. Stavěla si například stavebnici, ale když něco postavila, okamžitě to zbořila. Když si hrála s panenkami, z ničeho nic pannu odhodila. Když namalovala nějaký obrázek, vzápětí ho přeškrtnula. Paní učitelka se snažila o všem několikrát mluvit s matkou, ale bezvýsledně. Vždy jí bylo řečeno, že za vše může její otec, protože od nich odešel a měl by tedy problém řešit on. Paní učitelce se nakonec podařilo navázat kontakt s Kamilčiným otcem, který uvedl, že stejným způsobem se chová i ve druhé školce a začal s Kamilkou navštěvovat dětského psychologa. Po pár týdnech matka Kamilku odhlásila ze školky s vysvětlením, že Kamilka bude bydlet u svého otce a s ním se bude vídat o víkendech. Od té doby už paní učitelka o Kamilce nemá žádné zprávy.

12. 3. Případová studie č. 3

Jiříkova docházka do mateřské školy začala jako u většiny dětí ve 3 letech. Adaptace na nové prostředí, nový dětský kolektiv a denní řád proběhla bez potíží. Jiřík patřil mezi děti živější, které potřebují spíše pohybové aktivity, ale jeho zvědavost a živost nebyla nadměrná. Paní učitelky si oblíbil a respektoval je jako autoritu. Vzhledem k tomu, že Jirka byl zvědavé povahy, byly dny, kdy paní učitelku doslova zahrnul dotazy o věcech kolem něj např. proč je špenát zdravý nebo proč je kombajn tak veliký nebo proč kluci nenosí sukně jako holky. S dětmi vycházel velmi dobře, neměl sklony k agresivitě, a pokud nechtěně do někoho strčil, bylo vidět, že je mu to upřímně líto a vždy se omluvil. O hračky se bez problémů podělil a dokázal se při hře přizpůsobit ostatním.

Když bylo Jirkovi 4 a půl roku, nastala v jeho životě velká změna. Jeho otec začal mít problémy s policií kvůli své kriminální činnosti a byl vyšetřován na svobodě. Matka po tomto zjištění chtěla vztah ukončit. Ve chvíli, kdy se to její manžel dozvěděl, nastalo doma velmi zlé období plné křiku, divokých hádek a často i násilí a to vše v přítomnosti malého Jirky, který nevěděl, jak na danou situaci reagovat. Jeho zmatenost a vnitřní napětí ze situace doma se

projevovali střídáním nálad. Někdy přišel ráno do školky a byl apatický. Sedl si například ke stolku, díval se například z okna nebo na zem a po jeho dřívější živosti nebyla ani stopa. Seděl a neprojevoval sebemenší zájem o dění kolem sebe. Na snahu dětí o zapojení do hry nereagoval, s paní učitelkou nekomunikoval, při jídle odmítal jíst. Někdy naopak přišel a choval se jako před krizí v rodině. Stejně jako dříve se bavil a hrál s dětmi, když chtěl něco nového vědět, běžel s dotazem k paní učitelce. Byly však i takové dny, kdy Jirka do školky chodil podrážděný a na jakýkoli podnět reagoval agresivně. Strkal do dětí, v případě, že seděly na zemi a hrály si, naschvál na ně stoupl, rozhazoval hračky, ničil výtvořky dětí, pokud se děti vůči jeho chování ohradily, začal na ně křičet sprostá slova a bil je. Při takových výbuších vzteku musela paní učitelka Jiříka odvést do ústraní, kde se s ním snažila mluvit a opatrně se ho vyptávala, proč jednal takovým nepřiměřeným způsobem. Jirka vždy začal po chvíli usedavě plakat a mezi vzlyky paní učitelce sděloval, co probíhá doma např.: táta na mámu moc křičel; táta mámu bil; máma včera odpoledne moc plakala. Paní učitelka se snažila celou situaci řešit s matkou, avšak její psychický stav se zhoršoval a neměla čas na problémy Jiříka.

Po rozvodu už sice otec nebydlel s Jirkou a bývalou manželkou v jednom bytě, avšak téměř denně na ně čekal před domem a scény se stále dokola opakovaly. Jiřík to nesl velmi těžce a jeho chování se i ve školce nadále zhoršovalo. Buď byl apatický, agresivní nebo plačtivý. Děti ve školce se začaly Jirkovi vyhýbat a stranit se ho, protože nevěděli, co od něho mohou čekat. To celou situaci ještě zhoršovalo a Jirkovo střídání nálad se stupňovalo. Dokázal měnit nálady i několikrát za den a ani paní učitelka, se kterou si dříve rozuměl a respektoval ji, ho nedokázala rozptýlit a utěšit.

Matka Jirky celou situaci psychicky nezvládla a musela být dlouhodoběji hospitalizovaná v psychiatrické léčebně. Otec byl zhruba ve stejné době pravomocně odsouzen za kriminální činnost a nastoupil k výkonu trestu odnětí svobody.

V tu chvíli naštěstí pro Jirku nastoupili rodiče z matčiny strany, babička a dědeček, a začali se o Jirku starat, navštěvovali dětského psychologa a Jirka se pomalu, ale jistě začal vzpamatovávat z prožitých traumat. Znovu si našel cestu k dětem, přestal mít výkyvy nálad a ve chvíli, kdy se vrátila jeho matka z léčebny, se začal opět upřímně usmívat. Krátce na to Jirka začal chodit do 1 třídy. Paní učitelka se později doslechla, že otec byl propuštěn z vězení a začal znovu chodit za matkou Jirky a později se tam nastěhoval, avšak po pár měsících, dle slov jejich sousedů se začaly ozývat hádky a Jirkova matka byla několikrát viděna s pohmožděninami v obličeji a po těle. Jaký vliv to má na Jirkovu psychiku a jeho chování se ovšem nedoslechla.

12. 4. Případová studie č. 4

Mehmet a Masud jsou dvojčata, jejichž otec je Egyptan a matka Češka. Chlapci jsou velmi inteligentní, o čemž svědčí i fakt, že v době nástupu do mateřské školy ve věku 3 let hovořili bez zjevných problémů s otcem arabsky, s matkou česky a pokud byla rodina pohromadě, mluvili spolu anglicky.

Při zápisu chlapců do školky matka uvedla, že má trochu obavy s jejich adaptací a reakcí na dětský kolektiv, jelikož s nimi mezi děti do té doby nechodila. Vzhledem k názorům a postojům české veřejnosti na obyvatele arabského původu, raději s chlapci zůstávali doma nebo chodily na místa, která nenavštěvovalo mnoho lidí. Na chlapcích bylo na první pohled patrné, že mají arabské předky a pokud si někdo nebyl úplně jistý, jejich jména to potvrzovala.

I přes počáteční obavy se chlapci ve školce adaptovali velmi dobře a poměrně rychle. Dětský kolektiv vyloženě vyhledávali a aktivně se zapojovali do všech činností, ať už sportovních, vzdělávacích nebo výtvarných. Bylo na nich znát, že se ve školce cítí dobře a s dětmi si rozumí. Přesto, že byli dvojčata, jejich povahy byly rozdílné. Prvorozený Mehmet, o pár minut starší, byl odvažnější a komunikativnější. Rychleji se s dětmi začal bavit, někdy přebíral v kolektivu vůdčí roli, avšak nutno poznamenat, že bez agrese, působil spíše jako přirozená autorita. Mnohdy u něho některá hra nebo činnost vyvolávala smích. Mladší Masud byl oproti němu spíše bázlivější, do ničeho se příliš rychle nehrnul. Spíše vyčkával, jak se bude nová činnost vyvíjet. Bylo na něm patrné, že více o věcech a činnostech přemýšlí, smích se u něho objevoval méně, ale nelze říci, že by se do kolektivních činností nezapojoval. S dětmi si hrál rád, a bez problémů s nimi vycházel.

Když bylo chlapcům 5 let, poměry v rodině se změnili. Otec se chtěl odstěhovat zpátky do Egypta a trval na tom, aby jeli všichni a natrvalo se tam usadili. Matka o odstěhování nechtěla ani slyšet a atmosféra v rodině se stávala den za dnem nesnesitelnější. Když konflikty dosáhly pomyslného vrcholu, podala matka žádost o rozvod. Napjatá situace v rodině se odrazila i na chování chlapců. Mehmet se začal k dětem chovat velmi autoritativně a direktivně, patrně po vzoru otce, ale nebyl agresivní. Pouze dětem neustále nařizoval, co mohou nebo nemohou dělat, jakým způsobem a kdy si mohou hrát atd. Postupně se takto začal chovat i k paní učitelce, kterou do té doby respektoval. Přestal se smát a jeho tvář zůstávala stále vážná. Masud naopak začal být bázlivější, s dětmi si hrál čím dál tím méně, přestával s ostatními komunikovat. Neustále se držel v blízkosti svého bratra. Situace došla tak daleko, že přestal komunikovat úplně a pokud po něm někdo něco chtěl, pouze se chytl svého bratra za ruku a

držel se ho jako „klíště“, aniž by promluvil. Jeho závislost na bratrovi se vystupňovala natolik, že s ním chodil i na toaletu.

Při rozhovoru paní učitelky s matkou, která změnu chování u chlapců taktéž registrovala a chtěla ji řešit, se matka svěřila, že žije v permanentním strachu, že její manžel vezme syny a odveze je sebou do Egypta. Na matce šlo vidět, že ji tato obava psychicky značně vyčerpává, byla neklidná, nesoustředěná a s tmavými kruhy pod očima od nevyspání. Její obavy se bohužel naplnily, když pár dní nato bylo stanoveno datum pojednávání rozvodu, manžel i s chlapci tajně odcestovali do Egypta, kde dle tamních zákonů po rozvodu děti bývají svěřeny do péče otci. Matka poté byla na pokraji psychického zhroucení a snažila se o navrácení chlapců zpátky do České Republiky i za pomoci Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí. To zda její snahy byly úspěšné, už se paní učitelka nedozvěděla.

12. 5. Případová studie č. 5

Když Lenička začala docházet do mateřské školy, byly jí 4 roky. Matka s ní zůstala na rodičovské dovolené do 4 let věku, avšak Lenička se jevila jako vyspělejší. Možná to bylo způsobeno i tím, že do 4 let byla převážně ve společnosti dospělých bez výraznějšího vlivu dětského kolektivu. Na začátku docházky byl pro Lenku problém odloučit se od matky, jelikož na ni byla více fixovaná. Každé ráno se s matkou loučila s pláčem a prosbami, aby ji tam nenechávala. Ještě chvíli po odchodu matky Lenička plakala v koutku, ale potom ji zaujalo dění kolem ní. Zhruba po 3 měsících si zvykla, že je přes den ve školce a odpoledne ji matka vyzvedává a dokonce se začala na děti a školku těšit. Nejraději si hrála s panenkami, o které se příkladně starala. S ostatními dětmi vycházela bez problémů, komunikovala s nimi a zapojovala se do kolektivních činností. Velmi rychle si zapamatovala nové písničky a říkanky, které se ve školce učili a pomáhala ostatním dětem se je naučit. Z uplakané holčičky na začátku se stala usměvavá, empatická dívenka, která ochotně pomáhala druhým dětem ať už s učením písniček, postavením stavebnice nebo s úklidem hraček.

Když Lenička docházela do školky rok, její chování se začalo měnit. Sedávala o samotě s panenkami, a reprodukovala patrně hádky rodičů. Říkala panenkám věty typu: „Nenávidím tě, zbal se a vypadni!“ „Jsi neschopná a u soudu se to ukáže, já ti ji nenechám.“. Poté panenky odhodila a začala plakat. Snahy paní učitelky ji utiшит nebyly k ničemu. Některé citlivější děti reagovaly na její usedavý pláč zmateností a smutkem. Z usměvavé holčičky se znovu stávala uplakanou. Když se blížila obvyklá hodina, v kterou si ji jeden z rodičů vždy vyzvedával,

bývala apatická a nereagovala na žádné podněty. Ve chvíli, kdy si pro ni někdo přišel, celá skleslá s ním odcházela domů. Situace se opakovala každodenně a paní učitelka se ji snažila probrat s matkou Leničky. Ta se vyjádřila, že se rozvádějí, za několik dní termín rozvodu a že si nepřeje, aby Leničku vyzvedával její otec. Na námitku paní učitelky, že bez soudního zákazu nemůže zakázat otci vyzvednutí dcery pouze odvětila, že si to nepřeje a pokud se otec u školky objeví, aby jí zavolala.

Za několik dní celá situace vygradovala. Všechny děti včetně Leničky byly na zahradě. Lenička jako obvykle posledních pár týdnů seděla o samotě stranou ode všech dětí, když najednou přes plot skočit dovnitř její otec, vzal jí do náruče a odcházel s ní pryč. Na výzvy paní učitelky, aby se vrátil, že takovým způsobem se děti ze školky nevyzvedávají, nereagoval. Vypadalo to, jako by matka byla schovaná někde opodál, protože na něj čekala před školkou i s policií a začala velmi ostrá hádka včetně vulgárních urážek. Malá Lenička jen stála, tiše plakala a celá se třásla. Rodiče se v její přítomnosti hádali o ni, jako by byla jejich majetkem. Od té doby přestala Lenička s kýmkoliv komunikovat, uzavřela se do sebe, a když měli jít se školkou ven na vycházku nebo na zahradu, dostávala hysterické záchvaty. Hlasitě plakala, třásla se po celém těle a častokrát se i pomočila. Děti nevěděli, jak mají na danou situaci reagovat a byly z toho velmi zmatené. Nebylo možné, aby paní učitelky nutily Leničku v takovém stavu chodit ven, ale nemohlo to být na úkor ostatních dětí. Lenička zůstávala ve školce sama s paní ředitelkou, seděla tiše na židli a čekala, až se ostatní vrátí. Paní učitelky apelovaly na matku, aby s Leničkou navštívila dětského psychologa, avšak asi po 3 týdnech od incidentu Lenička přestala do školky docházet. Matka pouze zatelefonovala, že se odstěhovali.

13. Shrnutí

Rozhovory jsem vedla se 3 různými paními učitelkami z mateřských škol v Židlochovicích a v Brně. S každou paní učitelkou jsem mluvila jednotlivě a rozhovor trval pokaždé maximálně hodinu. Paní učitelky mají za sebou dlouholetou praxi, během níž se setkaly nesčetněkrát s výchovnými problémy dětí v důsledku rozvodu rodičů. Překvapilo mě jejich konstatování, že v poslední době mají ve třídách zhruba polovinu dětí, jež žijí v neúplných rodinách, ať už z důvodu rozvodu rodičů nebo se svou svobodnou matkou. Všechny tři se nezávisle na sobě vyjádřily, že problémy a změny chování v důsledku rozvodu zaznamenaly u každého dítěte, které procházelo předrozvodovou a rozvodovou krizí v rodině. Žádnému dítěti není jedno, že jeho rodina, jeho jistota lásky a bezpečí se rozpadá a rodiče, dva lidé na světě, které má nejraději se mezi sebou už nedokážou dohodnout. To v jaké míře se chování dítěte změní, záleží do jisté míry na jeho charakterových vlastnostech a taktéž na rodičích, jakým způsobem k rozvodu přistupují a zda si uvědomují, že vyhrocenými konflikty ubližují svým dětem.

Paní učitelky se se mnou podělily o příběhy dětí, které je citově silně zasáhly, a všechny se shodly, že by byly velmi rády, kdyby měly možnost a pravomoc nějakým způsobem danému dítěti pomoci.

První příběh chlapce Matyáše je demonstrujícím příkladem toho, že střídavá péče, byť s dobrým úmyslem, není vhodná pro každé dítě. Matyáš vlastně ani nebyl přítomen konfliktům rodičů, neboť se de facto ani nepotkávali a nekontaktovali. V pátek ho jeden z nich dovedl do školky a druhý si ho vyzvedl a tak to chodilo pravidelně každý týden. Nic jiného než stěhování se k jednomu z rodičů v týdenním intervalu neznal od kojeneckého věku. V podstatě až ve školce se Matyáš poprvé setkal s tím, že pro některé z dětí si přišli oba rodiče zároveň a také poprvé slyšel o tom, že je možné bydlet v jednom bytě s oběma rodiči pohromadě a trávit volný čas společně. Jeho stupňující se agresivní chování vůči dětem, s nejhorsím průběhem v pátek, v den výměny jasně hovoří o volání po změně. Matyáš na sebe chtěl upozornit, chtěl, aby si někdo všiml jeho nespokojenosti. Tím, že jako dítě v předškolním věku ještě neuměl zformulovat svoje myšlenky a požadavky, projevoval svou nespokojenost chováním, které není obvyklé. Protože změna nepřicházela, jeho agrese se stupňovala. Jediným řešením v dané situaci by byly návštěvy u dětského psychologa a změna postojů rodičů, ale zda k tomu došlo, nevíme.

Druhý příběh Kamilký vypovídá o tom, že dítě, které je svědkem konfliktů rodičů, prožívá velký stres, na který reaguje svým chováním. Dívky většinou nemají sklony k agresivnímu chování, stejně tak tomu bylo i u Kamilký. Uzavírala se do sebe a byla apatická. Svě trápení

prožívala vnitřně. Taktéž Kamilce nesvědčilo měnit každých 14 dní prostředí, jelikož pravidelná 14-ti denní odluka od dětí bránila navázání bližšího vztahu, a proto byl poté problém zapojit Kamilku do kolektivních činností. Nejhůře snad nesla Kamilka situaci, kdy si otec našel novou partnerku a matka reagovala zcela nevhodným způsobem a Kamilčina otec, se kterým měla Kamilka hezký vztah, před ní pomlouvala a vyjadřovala se o něm nelichotivě. Naštěstí pro Kamilku její otec po rozhovoru s paní učitelkou pochopil, že situace je vážná a začal s Kamilkou navštěvovat dětského psychologa.

Ve třetím příběhu jsme se setkali s Jiříkem, který byl bohužel svědkem domácího násilí. Tím, že Jirkovi povahové rysy nebyly násilnické, neprojevoval se výhradně agresivně. Bylo pro něj typické střídání nálad, apatie se střídala s normálním chováním, agresivně se choval vždy po nějakém vyostřeném konfliktu mezi rodiči a je pravděpodobné, že tak ventiloval svůj smutek. Pokud se paní učitelce podařilo Jiříka přimět k tomu, aby jí vyprávěl o tom, co se doma děje, Jirka plakal a tím dával průchod svým pocitům. Poté co jeho otec skončil ve vězení a matka v léčebně, starali se o Jirku babička s dědečkem a Jiříkovo chování se začalo pozvolna zlepšovat díky tomu, že Jirka znovu začal pociťovat bezpečí, lásku a jistotu.

Ve čtvrtém příběhu se setkáváme se sourozenci, kteří na stresovou předrozvodovou situaci v rodině reagovali každý jinak. Chlapci Mehmet a Masud měli každý jiné charakterové a povahové rysy, Mehmet, který byl v kolektivu přirozenou autoritou se začal projevoval velmi autoritativně, dětem nařizoval, co mají dělat a některé činnosti jim zakazoval. Bázlivější a ostýchavější Masud se uzavřel do sebe a komunikoval pouze se svým bratrem, na němž se postupně stal bezvýhradně závislý.

V pátém příběhu jsem se setkali s děvčátkem Leničkou, která na rozvod rodičů reagovala velmi citlivě, tím spíše, že se o ni rodiče hádali v její přítomnosti. Nechtěla jíst, komunikovat, nesoustředila se a často plakávala. Po velmi vyhoceném konfliktu dokonce s účastí policie se Lenička dostala do takového stavu, že propukala v hysterické záchvaty a začala se pomočovat.

Paní učitelky se svorně shodovaly v tom, že každé dítě reaguje na rozvod rodičů negativně. Avšak většina se s rozvodem po nějakém čase vyrovná, zejména pokud se jejich rodiče snaží vyhýbat konfliktům, vzájemnému pomlouvání a urážení a zejména v péči o své dítě.

Další shoda nastala v jejich názoru na střídavou péči u dětí v předškolním věku, kdy se všechny tři vyjádřily, že ji nedoporučují, vzhledem k tomu, že dítě v tomto věku potřebuje pevný řád a jistotu.

Všechny taktéž vyjádřily svou lítost nad tím, že nejsou kompetentní a schopné dětem v situacích, kdy se trápí rozvodem svých rodičů více pomoci. V rozvodovém a porozvodovém

období potřebují děti zvýšenou pozornost a vzhledem k faktu, že ve školce je ve třídě kolem 25 dětí a 2 učitelky, nejsou schopné dát dítěti tolik pozornosti, kolik by v danou chvíli potřebovalo, zvláště pokud rodiče v této oblasti selhávají.

Závěr

Bakalářská práce se zabývala především dětmi předškolního věku, které se setkaly s rozvodem rodičů a jejich reakcemi na danou situaci. Právě děti v předškolním věku jsou nesmírně zranitelné a nejsou schopny své pocity, obavy a stresy, které prožívají vyjádřit slovně. Neumějí si sami říci o pomoc, jenž v danou chvíli potřebují.

V práci bylo popsáno 5 příběhů dětí, které zažily předrozvodovou a rozvodovou situaci ve své rodině. Příběhy vyprávěly paní učitelky z mateřské školy, do níž děti docházely. Popisují změny chování, které v důsledku rozvodu rodičů nastaly. Nutno poznamenat, že v těchto případech se jednalo o rozvody, jež probíhaly konfliktně, byly velmi stresující a psychicky zatěžující pro všechny zúčastněné. Rozvody, při nichž se rodiče dětí dopouštěli značných chyb ve svém jednání a chování a to nejen ve vztahu k manželovi nebo manželce, ale i vůči svým dětem, aniž by si to mnohdy uvědomovali. Tyto chyby posléze vyústily u dětí ve výchovné problémy, které ovlivňovali jejich chování, vztahy s vrstevníky, vztahy s učitelkami a patrně zanechaly šrámy na jejich dětské duši.

Nechť je tato práce varováním pro rodiče dětí procházejících rozvodem nebo již rozvedeným, jakým způsobem by rozhodně neměli jednat, aby svým dětem, které ztratily ve svém životě to nejcennější, a sice úplnou a fungující rodinu, nezpůsobovali ještě větší trápení, než jakým právě procházejí.

Seznam literatury:

FRANCOVÁ, M. DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 2. vyd. Praha: Walters Kluwer ČR, a.s., ISBN 978-80-7357-586-1

HARTL, P. HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 3. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-262-0873-0

HARTL, P. HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-7367-686-5

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9

JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. 1. vyd. ISBN 978-80-247-2248-9

KOLÁŘ, Zdeněk. *Výkladový slovník z pedagogiky*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2.vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9

NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě porozvedu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9

NOVÁK, T. PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1449-3

POUPĚTOVÁ, Šárka. *Netrapte se po rozvodu: [právní rozvod a psychorozvod, děti rozvedených rodičů, nový vztah, nová rodina]*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2046-3

SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Průvodce dětským světem*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1907-8

TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1

VÝROST, J. SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8

WAWRSHAK, Richard Ades. *Rozvodové jedy*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7178-906-2

Online zdroje:

Bezplatná právní poradna, Dostupné z: <https://www.bezplatnapravniporadna.cz/online-zdarma/ruzne/pravnický-slovník/8912-rozvod-definice-vysvetleni-co-je-to-rozvod-z-pravniho-hlediska.html>

Český statistický úřad, Dostupné z: <https://www.czso.cz/>

Šance dětem, Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/vliv-rozvodu-na-dusi-a-chovani-ditete-38.html>

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-94>

Zákon č 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a změně některých zákonů, Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-101>